

DEMOGRAFIA

ANALIZA NA POTRZEBY

OPRACOWANIA DIAGNOZY STRATEGICZNEJ

Urząd m.st. Warszawy
sierpień 2016

WARSZAWA 2030

Opracowanie przygotowane na potrzeby aktualizacji *Strategii Rozwoju m.st. Warszawy do 2020 roku* przez zespół Biura Funduszy Europejskich i Rozwoju Gospodarczego we współpracy z innymi biurami Urzędu m.st. Warszawy.

Demografia

Warszawa jest największym miastem Polski, zamieszkiwanym przez ponad 1,7 mln osób. Mieszkańcy Warszawy stanowią blisko 1/3 populacji województwa mazowieckiego i ok. 5% Polski. Dokładna liczba warszawiaków nie jest znana, w zależności od źródła i przyjętej definicji różni się o ok. 60 tys., co wynika z problemu niemeldowania się ludności. Główny Urząd Statystyczny (GUS), opierając się na wynikach Narodowego Spisu Powszechnego z 2011 r., podaje 1,74 mln os., natomiast zgodnie z szacunkami wykonanymi na zlecenie Urzędu m.st. Warszawy miasto jest zamieszkiwane przez ok. 1,8 mln os.¹ Pod względem płci, podobnie jak w całej Polsce, dominują kobiety stanowiące 54% mieszkańców (współczynnik feminizacji na poziomie 118 należy do najwyższych w gronie polskich miast porównawczych).

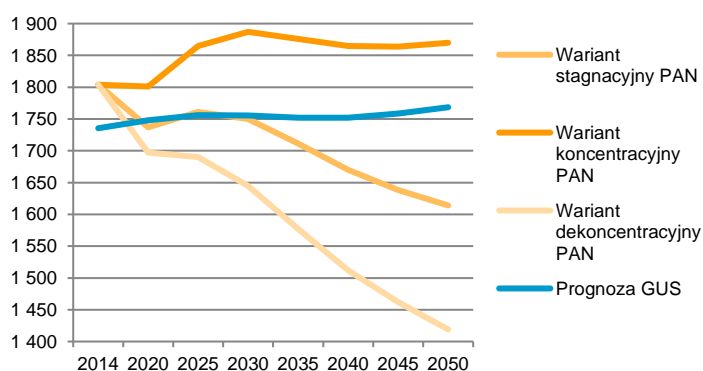
W porównaniu z pozostałymi analizowanymi polskimi miastami w Warszawie gęstość zaludnienia jest najwyższa (3 355 os./km²). Najgęściej zaludnione są dzielnice centralne takie jak: Ochota, Praga-Południe, Śródmieście, Wola czy Żoliborz. Najmniejszą gęstością zaludnienia charakteryzują się dzielnice graniczne, w których dużą część powierzchni stanowią tereny zieleni, a na obszarach zabudowanych dominuje budownictwo jednorodzinne np. Wawer, Wesoła czy Rembertów.

Warszawa jest jedynym miastem, spośród polskich miast porównawczych, w którym od trzech lat liczba mieszkańców systematycznie wzrasta². Trudno jednoznacznie stwierdzić czy w perspektywie najbliższych 15 i 35 lat trend ten zostanie utrzymany. Prognozy GUS wskazują raczej na stabilizację sytuacji w zakresie potencjału demograficznego. W 2030 r. przewiduje się, że względem 2014 r. przybędzie 20 tys. osób (ok.1,2%), a w 2050 r. ok. 33 tys. osób (ok. 1,9%). Wyniki badań

przygotowanych na zlecenie Urzędu m.st. Warszawy odbiegają znacząco od tych przygotowanych dla całego kraju. W najbardziej pozytywnym wariantcie liczba mieszkańców Warszawy w 2030 r. wzrośnie o ok. 83 tys. osób, a w 2050 r. o ok. 66 tys. osób (w stosunku do 2014 r.). Pozostałe modele wskazują, że populacja mieszkańców spadnie do 2030 r. o 154-159 tys. osób, zaś do 2050 r. o 200-400 tys. osób (Wykres 1).

Dzielnicą o największym potencjale ludnościowym jest Mokotów (219 tys.), najmniej osób mieszka w Rembertowie i Wesołej (ok. 24 tys.). Najbardziej dynamiczną pod tym względem dzielnicą jest Wilanów – gdzie liczba mieszkańców od 2004 r. wzrosła ponad dwukrotnie. W kolejnej – Białołęce w tym samym okresie liczba mieszkańców wzrosła o połowę. W analizowanej dekadzie w 8 z 18 dzielnic, o najstarszych społecznościach, liczba mieszkańców spadła. Największy ubytek dotyczył Śródmieścia (-12%) oraz Ochoty i Pragi-Północ (po -9%). W pozostałych spadek wynosił od -2% do -4%. Kluczowym czynnikiem warunkującym wzrost liczby mieszkańców są inwestycje deweloperskie na wolnych terenach (np. osiedla – Miasteczko Wilanów czy Zielona Białołęka). Potencjał mieszkaniowy Wilanowa i Białołęki nie został jeszcze wykorzystany – prognozuje się, że w perspektywie do 2050 r. w obu dzielnicach liczba mieszkańców będzie nadal wzrastać. Największy

Wykres 1. Prognozowana liczba ludności w Warszawie w latach 2014-2050 [tys. os.]

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS oraz Śleszyński P., współpraca Stępiak M., Szejgiec B., Zielińska B., 2015.

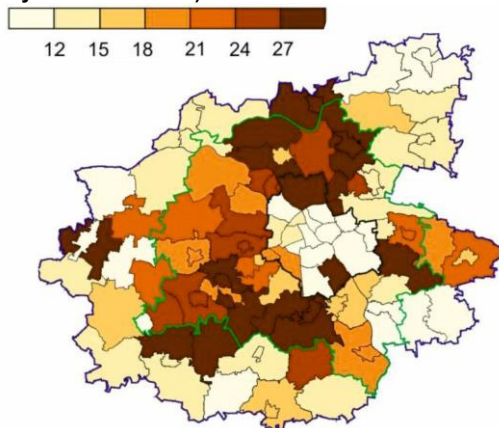
¹ Śleszyński 2015a.

² Liczba mieszkańców Warszawy wzrasta nieprzerwanie od 1950 r. Tempo wzrostu wyhamowało po 1988 r., ale pojawił się problem niemeldowania części nowo przybywających mieszkańców stolicy (*Przemiany społeczno-demograficzne województwa mazowieckiego w latach 1990-2030*, 2014).

przyrost szacowany jest w Wilanowie (o 121-144%), w dzielnicy Białołęka wzrost będzie kilkukrotnie mniejszy (o 23-30%). Wzrost liczby mieszkańców będzie dotyczył również dzielnic charakteryzujących się najniższą gęstością zaludnienia – Wesołej (87%-125%), Wawra (45%-63%) i Rembertowa (22-32%) oraz Włoch (46%-106%). W pozostałych dzielnicach spodziewany jest ubytek liczby mieszkańców – największy w dzielnicach: Ochota (-14%-53%), Praga-Południe (-24%-51%) i Targówek (-18%-38%).³

Na zmianę liczby mieszkańców wpływa ruch naturalny oraz migracje. Pod względem obu zmiennych sytuacja Warszawy jest bardziej korzystna niż w kraju, województwie i polskich miastach porównawczych. W przypadku Warszawy większe znaczenie dla wzrostu liczby mieszkańców ma mobilność przestrzenna ludności. Saldo migracji w przeliczeniu na 10 tys. osób wynosi 48 i jest wysokie na tle kraju (-5), województwa (25) i innych badanych miast (od -47 do +24). Głównymi czynnikami

Mapa 1. Współczynnik napływu mieszkańców do gmin OMW w 2013 r. (w os. na 1 tys. mieszkańców)

Źródło: *Diagnoza Obszaru Metropolitalnego Warszawy. Raport zbiorczy 2014*, s. 62.

przyciągającymi nowych mieszkańców są większe możliwości znalezienia pracy i dalszego rozwoju zawodowego, a także szansa na wyższe zarobki. Do Warszawy przybywają zatem głównie osoby w wieku produkcyjnym (saldo migracji osób w tym wieku w przeliczeniu na 10 tys. os. wynosi 89, o ¼ więcej niż w kolejnym pod tym względem mieście – Wrocławiu). Nowo przybyli mieszkańcy osiedlają się najczęściej w dzielnicach granicznych – Białołęce, Wilanowie, rzadziej Ursusie czy Włochach (Mapa 1).

Zasięg migracji wykracza daleko poza granice województwa mazowieckiego. Nowi mieszkańcy Warszawy przybywają najczęściej z województw warmińsko-mazurskiego, podlaskiego, lubelskiego, świętokrzyskiego oraz z terenów nadmorskich. Niemniej należy spodziewać się kurczenia zasobów migracyjnych – zgodnie z prognozami liczba mieszkańców terenów, z których mieszkańcy przyjeżdżają do Warszawy, będzie spadać w perspektywie 2030 r. Ponadto coraz częściej mieszkańcy tych terenów decydują się na wyjazd zagranicę.⁴

Część mieszkańców wyprowadza się z Warszawy, a wśród migrujących z miasta przeważają osoby w wieku przedprodukcyjnym (-19,5) – co wskazuje na trend przenoszenia się części rodzin z dziećmi poza granice miasta. Zgodnie z danymi z 2011 r. więcej niż połowa mieszkańców Warszawy (54%) od urodzenia nie zmieniła swojego miejsca zamieszkania (nie wyprowadziła się z Warszawy na okres 12 miesięcy lub dłuższy). Ponad 42% mieszkańców stolicy stanowili migranci, którzy przybyli lub powrócili do miejsca zamieszkania.⁵ Określenie kierunków wyjazdów z Warszawy jest trudne z uwagi na brak ogólnodostępnych danych statystycznych i rzetelnych analiz w tym zakresie. Jak wskazują realizowane cyklicznie, przez Urząd m.st. Warszawy, badania w 2015 r. niemal 4/5 mieszkańców nie chciałoby mieszkać gdzie indziej (najwyższy poziom od 2005 r.). W Warszawie mieszka się coraz lepiej – 81% osób jest zadowolonych, że mieszka w tym mieście (a w obecnej dzielnicy jeszcze więcej – 83%). Spośród tych, którzy zadeklarowali chęć przeprowadzenia się do innego miejsca najczęściej wskazywano na miasto albo wieś w pobliżu Warszawy lub inne duże miasto w kraju. Emigracja za granicę nie jest tak popularna, jak w innych rejonach kraju.

³ Śleszyński 2015a, s.29.

⁴ Śleszyński, 2015b.

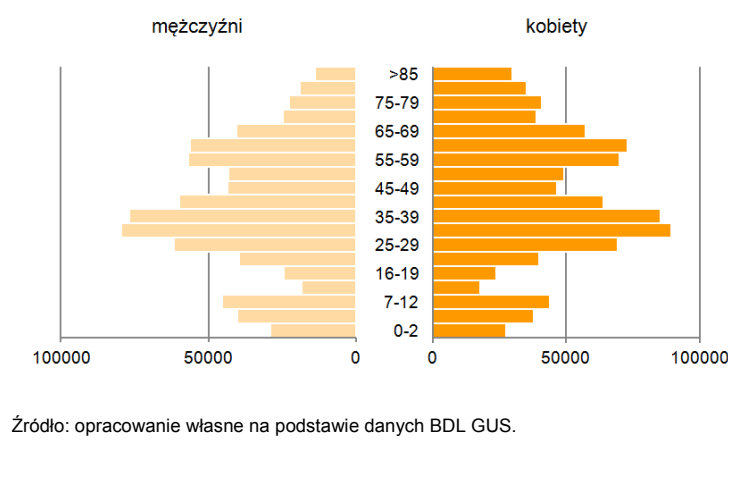
⁵ *Raport z wyników spisu w m.st. Warszawie 2014*.

Dane z Eurobarometru pokazują, że osób zadowolonych z mieszkania w Warszawie jest jeszcze więcej – 93% (9 pozycja wśród wszystkich badanych europejskich stolic). Jednocześnie na tle innych polskich przebadanych miast – zadowolenie jest niższe niż w Gdańsku, Białymstoku czy Krakowie. Jak wskazują badacze – wiąże się to z wielkością miast (im jest ono większe, tym poziom zadowolenia niższy) – dlatego również inne stolicy państw europejskich wyprzedzane są w tym rankingu przez inne miasta w swoich państwach⁶.

Przyrost naturalny jest niski, co jest typowe dla społeczeństw wysoko rozwiniętych – w Warszawie wynosi 0,9‰. Najwyższe wartości osiąga w młodych, przyciągających nowych mieszkańców dzielnicach takich jak: Wilanów (16‰) czy Białołęka (14‰). O zróżnicowaniu wartości wskaźnika decyduje wiele czynników – styl życia, wzorce kulturowe, warunki materialne, mieszkaniowe i zawodowe. Dominującym jest model rodzin nuklearnych – w 2012 r. dane meldunkowe wskazywały, że 61% stanowią rodziny z jednym dzieckiem. Odzwierciedlone jest to również we wskaźniku dzietności. W Warszawie wskaźnik ten jest zbliżony do poziomu ogólnopolskiego (Warszawa – 1,28, Polska – 1,29), ale nieco wyższy niż w innych miastach. Rocznie w mieście na 1 tys. mieszkańców rodzi się 11 dzieci – najwięcej spośród polskich miast porównawczych (do 2050 roku prognozuje się, że wskaźnik będzie niższy – 9). Jedną z przyczyn niskiego wskaźnika dzietności, nie tylko w stolicy, jest wzrastający średni wiek urodzenia pierwszego dziecka (w Warszawie podniósł się z 28 do 31 lat, Śleszyński 2015b). O zmianie stylu życia świadczą również dane o wzrastającym udziale jednoosobowych gospodarstw domowych w Warszawie wynosi on 37%, w porównaniu z innymi stolicami europejskimi w 2011 r. był raczej przeciętny (29-56%⁷).

Struktura wieku warszawiaków jest porównywalna z innymi polskimi miastami – osoby w wieku produkcyjnym stanowią ok. 60% ludności (spadek względem 2004 r. o 6 pkt. proc.). W grupie tej przeważają osoby w wieku produkcyjnym mobilnym⁸, stanowiąc ponad 2/3 mieszkańców w wieku produkcyjnym (Wykres 2). Nieco korzystniejsza pod tym względem jest sytuacja w Krakowie i Wrocławiu. Na tle wybranych europejskich miast udział osób powyżej 65 roku

Wykres 2. Struktura wieku mieszkańców Warszawy w 2014 r.

życia wśród mieszkańców Warszawy był w 2012 r. wysoki i porównywalny do Pragi, Berlina i Madrytu (ok. 30%). W gronie tym najlepsza sytuacja dotyczy Londynu, gdzie seniorzy stanowią mniej niż 20% społeczeństwa.⁹

W Warszawie współczynnik obciążenia demograficznego należy do najwyższych w grupie polskich analizowanych miast. Na 100 osób w wieku produkcyjnym przypadają 64 osoby w wieku nieprodukcyjnym (łącznie przed- i poprodukcyjnym). Oznacza to, że przeciętny warszawiak w wieku produkcyjnym jest bardziej obciążony kosztami utrzymania dzieci, młodzieży (np. edukacji, opieki zdrowotnej) i osób starszych (np. opieki zdrowotnej, świadczeń emerytalnych) niż mieszkańcy pozostałych miast. W obliczu przedstawionych trendów prawdopodobne jest zwiększenie tego obciążenia. Duże znaczenie, poza niskim przyrostem naturalnym, będzie miało wydłużanie się

⁶ *Quality of life in European cities 2015*, s. 20-21.

⁷ Eurostat.

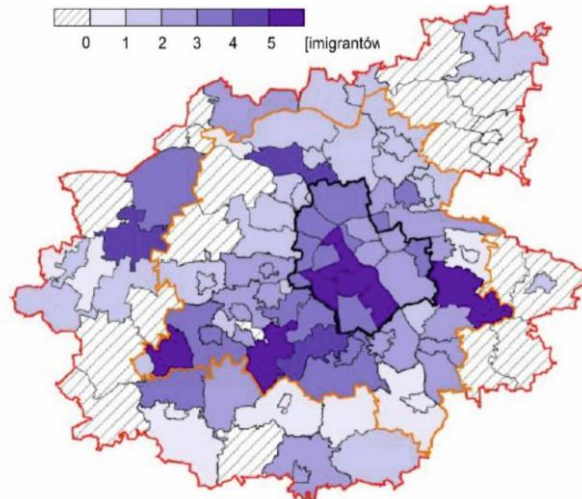
⁸ Osoby w wieku produkcyjnym mobilnym charakteryzują się statystycznie większą skłonnością do migracji w przeciwieństwie do osób w wieku produkcyjnym niemobilnym. Wiek produkcyjny mobilny – 18-44 lata, niemobilny – dla mężczyzn to 45-64 lata, dla kobiet – 45-59 lat.

⁹ *Eurostat regional yearbook 2015*.

przeciętnego trwania życia mieszkańców, co jest obserwowane w całej Polsce. W ciągu ostatnich siedmiu lat prognozowana przeciętna dalsza długość trwania życia noworodków wzrosła o ponad rok – chłopiec urodzony w 2013 r. będzie żył średnio 75 lat, a dziewczynka dożyje prawie 81 lat¹⁰.

Największym wyzwaniem, w perspektywie najbliższych lat, będzie dostosowanie usług publicznych do potrzeb ludzi starszych oraz zmieniającej się liczby ludności w dzielnicach. Udział mieszkańców w wieku poprodukcyjnym w latach 2004-2014 wzrastał niemal w postępie liniowym. W analizowanym okresie liczba osób w tej grupie wiekowej zwiększyła się o 19%, a ich udział w strukturze wiekowej wzrósł z 20% do 23% (do 2050 r. odsetek ten może wynieść więcej niż 25%, a w skrajnym scenariuszu nawet 30%¹¹). W pozostałych miastach struktura wiekowa jest podobna, ale starzenie się społeczeństwa postępuje szybciej. W Łodzi odsetek osób w wieku poprodukcyjnym w tym samym okresie zwiększył się o 18%, a w Gdańsku nawet o 31%. Przy czym w Warszawie obserwowane jest wewnętrzne zróżnicowanie. Najstarsze są dzielnice położone centralnie – Śródmieście, Mokotów, Żoliborz czy Bielany (Mapa 3).

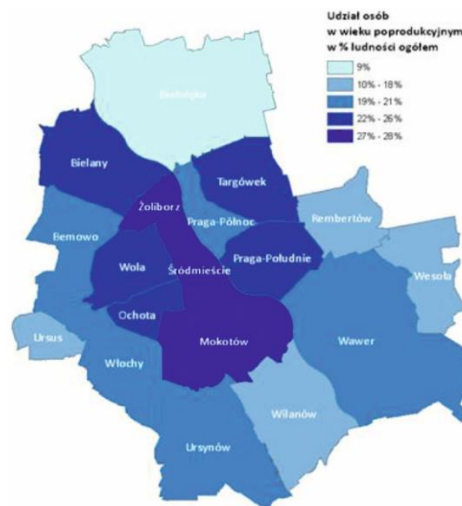
Mapa 3. Współczynnik imigracji do gmin OMW w 2013 r. (w osobach na 10 tys. mieszkańców)

Źródło: *Diagnoza Obszaru Metropolitalnego Warszawy. Raport zbiorczy 2014*, s. 60.

Obecnie najmłodsze społeczeństwo zamieszkuje Białołękę. Zakładając utrzymanie się dotychczasowych trendów oraz ograniczoną migrację poza dzielnicę, przyrost liczby osób w wieku poprodukcyjnym będzie najbardziej zauważalny w trzech dzielnicach – Ursynowie, Białołęce i Bemowie. W tych dzielnicach w ciągu ostatnich dziesięciu lat liczba mieszkańców w wieku powyżej 65 lat podwoiła się. Wynika to z naturalnych procesów – wraz z upływem lat najliczniejsze grupy mieszkańców przechodzą do kolejnych kategorii wiekowych.

Mapa 2. Udział osób w wieku poprodukcyjnym w 2013 r.

Źródło: *Statystyka Warszawy nr 1/2015* s. 8.

¹⁰ Różnica wieku między kobietami i mężczyznami wynosi ponad 6 lat. W latach 2007-2013, podobnie jak w Polsce i województwie mazowieckim, systematycznie spadała (wzrosła jedynie we Wrocławiu, w Poznaniu zaś utrzymała się na tym samym poziomie).

¹¹ Śleszyński, 2015b.

Warszawa, podobnie jak cała Polska, jest miastem o homogenicznej strukturze narodowościowej. Szacuje się, że w stolicy cudzoziemcy mogą stanowić od ok. 1%¹² do 2,5% populacji¹³. Najwięcej cudzoziemców zameldowanych jest w dzielnicach: Ochota (2,6% mieszkańców), Mokotów (1,6%), Śródmieście (1,4%), Wola (1,2%), Ursynów (1,1%) i Praga Południe (0,8%)¹⁴. Spośród analizowanych stolic europejskich, tak wysoki udział (pow. 95%) tubylców dotyczy również Budapesztu, w Londynie zaś obcokrajowcy to ponad 1/5 mieszkańców.¹⁵

Wśród grup narodowościowych w Warszawie dominują obywatele państw sąsiadujących – Ukraińcy (ponad 5,2 tys. meldunków, co stanowi 29% wszystkich cudzoziemców zameldowanych w Warszawie), Białorusini (1,5 tys.; 9%) i Rosjanie (1,4 tys.; 8%). Licznie reprezentowane są również narody tzw. Dalekiego Wschodu, w tym najwięcej osób zameldowanych z tego rejonu świata stanowią Wietnamczycy (3,7 tys.; 20%) i Chińczycy (0,7 tys.; 4%). Pozostałe grupy narodowościowe, wśród których liczba meldunków przekroczyła 300 to kolejno: Amerykanie, Turcy, Hindusi, Koreańczycy z Korei Południowej oraz Ormianie.¹⁶ Jak pokazują badania w Warszawie dominują migranci ekonomiczni, wchodzący w różne interakcje z Polakami – tzw. migranci „widzialni”.¹⁷ Najwięcej imigrantów osiedla się w lewobrzeżnych dzielnicach Warszawy, co wiąże się z lokalizacją siedzib dużych firm międzynarodowych (Mapa 2). W Eurobarometrze mieszkańcy Warszawy w większości (70%) oceniają, że cudzoziemcy pozytywnie wpływają na rozwój miasta. W innych stolicach ten odsetek jest jednak większy o 4-20 pkt. proc. Jednocześnie tylko 45% Warszawiaków uważa, że są oni dobrze zintegrowani.¹⁸

Wśród przybywających do Warszawy cudzoziemców, poza emigrantami ekonomicznymi, znajdują się również uchodźcy i inne osoby objęte ochroną uzupełniającą¹⁹. Są oni jedną z grup, do których kierowane są świadczenia pomocy społecznej. Integracją cudzoziemców w Warszawie zajmuje się Warszawskie Centrum Pomocy Rodzinie wspierane przez ośrodki pomocy społecznej w dzielnicach. Od kilku lat funkcjonuje także Warszawskie Centrum Wielokulturowe zajmujące się wsparciem informacyjnym dla cudzoziemców i ich aktywizacją, a także działalnością edukacyjną, kulturalną oraz badawczą. Ponadto, w proces integracji obcokrajowców częściowo zaangażowane są także inne podmioty: organizacje pozarządowe, żłobki, przedszkola, szkoły, szkoły językowe, urzędy pracy, przychodnie, policjanci, pracodawcy, urząd skarbowy. Najważniejsze problemy, z jakimi spotykają się te osoby wiążą się z:

- zapewnieniem legalnej i dobrze płatnej pracy, która umożliwiłaby utrzymanie się w Warszawie;
- zagwarantowaniem taniego mieszkania;
- zapewnieniem właściwej pomocy medycznej;
- nieznajomością języka polskiego, co utrudnia m.in. poruszanie się w ramach procedur administracyjnych.

W Warszawie w 2014 r. udzielono pomocy 159 zagranicznym rodzinom (o 74 więcej niż poprzednim roku i prawie 2,5 razy więcej niż w 2011 r.), z czego 76% stanowiły te jednoosobowe. Przeciętne miesięczne świadczenie wyniosło 830 zł i było przeznaczone na wynajem mieszkań, żywność,

¹² Zgodnie ze stanem na 31.12.2013 r., na podstawie danych o meldunkach na pobyt stały i czasowy będących w dyspozycji Urzędu m.st. Warszawy (za: *Mapowanie migrantów w Warszawie – opracowanie wstępne*), należy mieć na uwadze, że skala może być większa z uwagi na fakt, że duża grupa osób, nie tylko nie cudzoziemców, nie melduje się w Warszawie. Dane z *Narodowego Spisu Powszechnego 2011* wskazują, że cudzoziemców jest jeszcze mniej ok. 0,6%, przy czym mają one charakter przybliżony z uwagi na metodologię zbierania danych spisowych (*Raport z wyników spisu w m.st. Warszawie*, 2014, s. 111).

¹³ Zgodnie z szacunkiem Piekut z 2012 r. ¼ cudzoziemców mieszkających w Polsce przebywa w Warszawie. Biorąc pod uwagę jedynie cudzoziemców o uregulowanym statusie prawnym to ok. 45 tys. osób (*Mapowanie migrantów w Warszawie – opracowanie wstępne*).

¹⁴ Uwzględniono dzielnice, w których liczba meldunków cudzoziemców była wyższa niż 1000.

¹⁵ *Eurostat regional yearbook 2015*.

¹⁶ *Mapowanie migrantów w Warszawie*, 2014.

¹⁷ Piekut 2012.

¹⁸ *Quality of life...*, s. 79.

¹⁹ Ochrona uzupełniająca – forma ochrony cudzoziemców, przyznawana osobom, które nie spełniają wymagań do nadania statusu uchodźcy. Otrzymują oni te same prawa (<http://rownosc.info/dictionary/ochrona-uzupieniacza>; dostęp: 02.03.2016 r.).

odzież, obuwiu, środki higieny.²⁰ Poza tym cudzoziemcy mogą skorzystać z poradnictwa prawnego, międzykulturowego czy integracyjnego. Ponadto na terenie Warszawy funkcjonują organizacje świadczące pomoc cudzoziemcom w załatwianiu spraw urzędowych, zdrowotnych, edukacyjnych lub organizujące kursy języka polskiego i różnego rodzaju warsztaty (np. w kwestiach prawnych, związanych z poszukiwaniem zatrudnienia).

W statystyce publicznej i innych badaniach brakuje aktualnych i kompleksowych badań struktury wyznaniowej Warszawy, natomiast na podstawie informacji o strukturze narodowościowej oraz liczby zarejestrowanych kościołów i związków wyznaniowych, można przypuszczać, że największą grupę stanowią chrześcijanie (191 z 199 świątyń²¹). Dane Ministerstwa Administracji i Cyfryzacji, wskazują, że w Warszawie zarejestrowane są 53 kościoły i związki wyznaniowe, wśród nich znajdują się świątynie buddyjskie, hinduistyczne, judaistyczne i muzułmańskie²². Kwestie związane z tolerancją i podejściem warszawiaków do odmienności omówiono szerzej w ramach analizy bezpieczeństwa w mieście.

Pod względem demografii Warszawę można scharakteryzować jako miasto, w którym dochodzi do wolnej koncentracji ludności. Jest miastem o niskim przyroście naturalnym, który jest zbieżny z cyklicznością wyżów i niżów demograficznych. Przyciąga nowych mieszkańców, ale młodych i dobrze wykształconych (klasyczny drenaż mózgow), którzy w coraz większym stopniu decydują się na życie w pojedynkę (wzrastający udział gospodarstw jednoosobowych). Równocześnie występuje duży odsetek osób w młodszym wieku produkcyjnym (z niewielką przewagą kobiet) oraz wysoki i rosnący udział seniorów.²³

Brak rzetelnych i w pełni wiarygodnych danych o obecnej liczbie mieszkańców i prognoz w tym zakresie stanowi istotne utrudnienie w zapewnianiu dostępności usług publicznych różnego rodzaju – poczynając od edukacji i ochrony zdrowia, kończąc na infrastrukturze technicznej. Z uwagi na naturalne i powtarzające się naprzemiennie cykle demograficzne (wyże i niże) oraz procesy migracyjne (wewnętrzne i zewnętrzne), zarządzanie usługami jest jeszcze bardziej skomplikowane. Będzie to przedmiotem analizy poruszanej w dalszych analizach.

²⁰ *Ocena zasobów pomocy społecznej w m.st. Warszawie za rok 2014*, 2015.

²¹ <http://www.mapa.um.warszawa.pl/mapaApp1/mapa?service=mapa>, dostęp: 19.10.2015 r.

²² <https://mac.gov.pl/files/wp-content/uploads/2011/12/e-rejestr.pdf>, dostęp: 19.10.2015 r.

²³ *Przemiany społeczno-demograficzne...*, 2014.